

СТАВОВИ И ОДГОВОР ПРЕДСТАВНИКА И ПРЕДСТАВНИЦА СРЕДЊИХ ШКОЛА НА ПОЈАВУ ЗЛОСТАВЉАЊА МЕЂУ МЛАДИМА КОЈИ СУ У ЕМОТИВНОЈ ВЕЗИ

ИЗВЕШТАЈ ЗА СРБИЈУ

Београд, септембар 2020.

Извештај је припремљен уз подршку Програма Европске уније „Права, једнакост и држављанство“ (2014-2020) и Владе Швајцарске. Садржај и ставови изнети у извештају су искључива одговорност ауторки. Европска Комисија не сноси одговорност за начин употребе информација у овом извештају.

„Могу да нећу. Оснаживање младих, посебно девојака, да се супротставе дигиталном сексуалном и родно заснованом насиљу у партнерским односима“ – Број уговора 8568000 – РЕЦ-АГ-2018/РЕЦ-РДАП-ГБВ-АГ-2018

Извештај припремиле: Тања Игњатовић и Марина Илеш, Аутономни женски центар

Захваљујемо се представницима и представницама средњих школа који су учествовали у анкетирању и поделили са нама своје ставове и искуства, као и наставницима и стручним сарадницима који су организовали прикупљање података.

Партнерске организације на пројекту: Аутономни женски центар (АЖЦ, координаторска организација, Србија), Центар за едукацију, савјетовање и истраживање (ЦЕСИ, Хрватска), Фондација ИНДЕРА (Шпанија), Удружење „Жене за жене заједно против насиља“ (НАНЕ, Мађарска).

САДРЖАЈ

УВОД	4
О пројекту превенције дигиталног сексуалног и родно заснованог и насиља у средњим школама у Србији	4
Преглед података о дигиталном насиљу у Европи и код нас	4
Основни подаци о спроведеном истраживању дигиталног сексуалног и родно заснованог насиља у изабраним школама у Србији	9
Методологија	10
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	13
Ставови о родним улогама и родно заснованом насиљу	13
Обим проблема и искуство са конкретним случајевима насиља	15
Процена компетенција и улога у пружању помоћи	19
ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА	23
ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ	27
<i>Препоруке за наставнике и наставнице</i>	28
<i>Препоруке за школе</i>	29
<i>Препоруке за надлежно министарство и доносиоце одлука о јавним политикама</i>	29
Коришћена литература	31

УВОД

О пројекту превенције дигиталног сексуалног и родно заснованог и насиља у средњим школама у Србији

Овај извештај припремљен је у оквиру међународног пројекта под називом *Могу да нећу* – *Оснаживање младих, посебно девојака, да се супротставе дигиталном сексуалном и родно заснованом насиљу у партнерским односима*. Пројекат финансијски подржава Европска унија кроз програм *Права, једнакост и држављанство*, а о пројекту је обавештено и консултовано Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Пројекат се реализује у периоду од августа 2019. године до јула 2021. године.

У Србији се пројекат спроводи у **10 средњих школа у 5 градова** (Београд, Нови Сад, Панчево, Параћин, Пријепоље). То су: Музичка школа „Станковић“ из Београда, Пољопривредна школа „Јосиф Панчић“ и Техничка школа „23.мај“ из Панчева и Средња школа „Светозар Милетић“ из Новог Сада (средње школе са којима је Аутономни женски центар раније сарађивао у вези са темом превенције родно заснованог насиља), као и Пријепољска гимназија и Економско-трговинска школа из Пријепоља, Гимназија и Економско-трговинска школа из Параћина, Техничка школа „Милева Марић Ајнштајн“ из Новог Сада и Друга економска школа у Београду (средње школе које су изразиле интересовање и прикључиле се реализацији овог пројекта).

Циљ пројекта је да се допринесе сузбијању дигиталног родно заснованог и сексуалног насиља у партнерским односима младих (15-19 година). Кроз сарадњу са средњим школама пројекат треба да омогући да се повећа информисаност младих о дигиталном родно заснованом и сексуалном насиљу у партнерским везама, као и о родним стереотипима и друштвеним нормама које доприносе толерисању насиља. Посебно желимо да оснажимо девојке у супротстављању насиљу и непристајању на насиље у емотивним партнерским везама. Такође, препознајући кључну улогу наставника и наставница и стручног особља у школама, као и њихову законску обавезу да реагују када су њихови ученици и ученице изложени насиљу, циљ је и да унапредимо њихову информисаност о наведеним темама, као и да обезбедимо корисне едукативне материјале ради успешније превенције.

Преглед података о дигиталном насиљу у Европи и код нас

Подаци прикупљени на основу *Извештаја Европског женског лобија* (EWL, 2017: 5–7) указују на то да за жене широм света постоји 27 пута већа вероватноћа да буду жртве насиља на интернету, него за мушкарце (са изразитом несразмером на узрасту од 18 до 24 године). Жене су у већини и када је реч о жртвама најдрастичнијих видова насиља, попут прогањања и сексуалног узнемиравања. На потребу да се појава насиља над женама и девојчицама темељније истражи указују и следећи подаци из Извештаја: — у Европи је девет милиона девојчица до своје 15. године имало искуство извесног вида дигиталног насиља; један од пет младих тинејџерског узраста у Европи постане жртва

„сајбер-силеција“, при чему су девојчице изложене већем ризику; у 2014. години 87% пријављених фотографија сексуалног злостављања деце биле су слике на којима су биле девојчице (EWL, 2017: 5). Исто тако, подаци указују и на то да су жене и девојчице најчешће жртве тзв. „осветничке“ порнографије, која је настала без пристанка свих укључених страна. Дигитално родно засновано насиље може бити штетно као и физичко насиље према женама. Последице су сличне као и у случајевима узнемиравања или прогањања и могу укључити поремећаје проузроковане стресом, трауму, анксиозност, поремећаје сна, депресију и физички бол (EWL, 2017: 17–18).

У истраживању *Коришћење дигиталне технологије, ризици и заступљеност дигиталног насиља међу ученицима у Србији* (Попадић и Кузмановић, 2013) као основни облици ризичног понашања истичу се дељење личних података, комуникација и сусрети са непознатим особама, при чему су у ризичну комуникацију чешће укључени дечаци. Подаци добијени у овом истраживању показују и да су старији ученици и девојчице заинтересованији да се информишу о ризицима на интернету и начинима заштите у односу на млађе ученике и дечаке. Истраживање показује да чак 90% младих средњошколског узраста свакодневно приступа интернету, а 92% има профил на некој од социјалних мрежа. Девојчице чешће од дечака користе интернет за учење, док су све остале активности учесталије код дечака (преснимавање, играње игрица, сурфовање, посећивање блогова и форума, комуникација мејловима и четовима).

Резултати истог истраживања указују и на то да је 84% средњошколаца у претходних годину дана бар једном било изложено неком од ризика на интернету. Чак две трећине средњошколаца укључених у истраживање изјавило је да је бар једном доживело неки облик дигиталног насиља. Највећи број средњошколаца и средњошколки био је изложен узнемиравању телефонским позивима, СМС порукама и узнемиравању на социјалним мрежама. У таквим ситуацијама се ученици и ученице највише обраћају за помоћ својим вршњацима, затим родитељима, а веома ретко наставницима. Подаци такође показују да су дигиталном узнемиравању нешто више склони дечаци и слабији ученици. Испитивани родитељи и наставници слажу се у својим проценама важности улоге школе у превенцији и решавању проблема дигиталног насиља, али и у ставу да сама школа не може много да учини у погледу решавања овог проблема, већ да је неопходна координирана активност свих учесника у образовном процесу.

Када је реч о ставовима и искуствима наставника и наставница, већина (93%) сматра да су деца на интернету изложена бројним ризицима. Чак 87% њих у основним и 96% у средњим школама сматра да њихови ученици повремено или често посећују интернет странице које нису примерене њиховом узрасту. Сматрају да су боље упућени у проблем дигиталног насиља од својих ученика - 45% процењује да је довољно упућено (47% основне, 42% средње школе), а 8% да је добро упућено (9% основне, 7% средње). Ипак, о дигиталном насиљу врло мало је информисано 7% наставника (6% из основних и 9% из средњих школа), а 40% наставника зна само онолико колико прочита у штампи или на телевизији (37% основне а 42% средње школе).

Сваки десети наставник признаје да не зна шта би тачно требало радити када се ученици жале да их неко узнемирава или вређа телефоном или на интернету. Највише њих обавестило би родитеље (95%), посаветовали се са колегама из школе или стручним сарадницима (94%) и информисали о овоме некога из школског тима за заштиту од

насиља (92%). Ипак, 6% не би придавали нарочиту важност томе. Постоје разлике у реаговању наставника и наставница у односу на пол, дужину радног стажа и искуство у коришћењу интернета. Наставници сматрају најмање озбиљним узнемиравање ученика телефонским позивима (у односу на друге облике дигиталног насиља), иако је то облик насиља који поновљено угрожава највећи број ученика. Ипак, већина наставника за сваки наведени облик дигиталног насиља мисли да јесте проблем, а бар сваки десети да је то озбиљан или веома озбиљан проблем.

Резултати овог истраживања показали су да се највећи број ученика и ученица није обраћао својим наставницима због проблема с дигиталним насиљем, а међу онима који јесу, то је најчешће било само једном или два пута. Већина наставника и наставница изражава став о потреби активног ангажовања школе у решавању проблема дигиталног насиља, који није био повезан са полом и врстом школе, али је био нешто израженији код оних са краћим радним стажом и оних који чешће користе рачунар и интернет. Ипак, највећи број испитаних, како у основним, тако и у средњим школама, није информисано о томе да ли се у њиховој школи ученици подучавају о проблему дигиталног насиља и начинима заштите од њега. И сами наставници сматрају да се у школи не ради довољно на превенцији дигиталног насиља.

Налази објављени у оквиру публикације *Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији: резултати истраживања Деца Европе на интернету* (Кузмановић и сар., 2019) показују да је сваки трећи ученик из узорка, током последњих годину дана, доживео неко узнемирујуће искуство на интернету. У таквим ситуацијама, скоро четвртина ученика није разговарала ни са ким о свом проблему, игнорисала је проблем мислећи да ће нестати сам од себе, или је пак затворила прозор или апликацију, а скоро трећина блокирала је особу која је узнемирава. Број деце која су често доживљавала узнемирујућа искуства највећи је у узрасној групи 13-14 година. Дигитално вршњачко насиље доживело је 16% ученика, док је 15% доживело насиље у интеракцији уживо. Ученици знатно чешће признају да су били жртве, него да су сами вршили дигитално насиље. Трећина испитаних ученика у исто време је и трпела и вршила дигитално насиље. И ово, као и неколико ранијих истраживања спроведених на националном узорку деце и младих, указује нам на испреплетаност дигиталног насиља и оног које се дешава у интеракцији лицем у лице.

Наиме, у узорку испитаних ученика (узраст 9-17 година) сваки други ученик у протеклих годину дана сусрео се са садржајима сексуалне природе, знатно чешће у дигиталним него у штампаним медијима. Изложеност оваквој врсти садржаја присутнија је у старијем узрасту, па је тако три четвртине средњошколаца имало искуства ове врсте, у односу на десетину деце млађег школског узраста. Скоро трећина деце и младих узраста 11-17 година, у последњих годину дана, приступила је веб-сајту порнографског садржаја. Оваквим веб-сајтовима приступило је највише младих из узрасне групе 15-17 година (две трећине ученика и једна четвртина ученица, а међу њима 43% ученика и 6% ученица приступа свакодневно). Процент ученика узраста 11-17 година који су били изложени различитим врстама штетног садржаја на интернету варира између 30% и 50%. Изложеност штетним садржајима повезана је са узрастом и полом и чешћа је код старијих, као и код ученица.

Истраживање о нивоу свести о потенцијалним интернет ризицима и злоупотребама међу родитељима деце узраста од 8 до 17 година (УНИЦЕФ, 2016) показује да је страх од контакта са непознатим особама и страх од сексуалног узнемиравања у већој мери присутан код родитеља женске деце него код родитеља мушке деце. Поред тога, исто истраживање је показало да се комуникација са децом у вези са ризицима и опасностима на интернету интензивира након девете године дечијег узраста, а онда њен интензитет благо опада након 15. године. Такође се констатује да је интензитет комуникације о интернет ризицима између родитеља и деце нешто истакнутији када су у питању женска деца, као и у породицама са родитељима вишег образовног статуса. Наводи се и то да је 78,8% родитеља исказало уверење да је њихово дете довољно опрезно и компетентно да препозна потенцијалне ризике на интернету, при чему је у извесном степену веће поверење родитеља женске деце и деце старијег узраста.

Резултати овог истраживања говоре и то да доминантан број родитеља деце (скоро 90%) обухваћеног узраста има развијено уверење да би се њихова деца, када би се суочила са непријатним и узнемирујућим интернет садржајем или ситуацијом, обратила управо њима за помоћ и подршку, што није утврђено у истраживању о коришћењу дигиталне технологије (Попадић и Кузмановић, 2013). Овде треба додати и податак да тек нешто више од 50% родитеља користи неки од механизма надзора интернет садржаја и комуникације мобилним телефоном које прате или реализују њихова деца. На основу налаза истраживања о нивоу свести родитеља, закључује се да постоји јасна потреба родитеља да се у овај процес у знатно већој мери укључе образовне институције које би у овом домену, како се истиче, требало да имају додатни васпитни и едукативни карактер – не само у односу на њихову децу већ и у односу на њих саме.

У Алтернативном извештају Крвне организације младих о положају и потребама младих у Републици Србији за 2019. годину (Стојановић, 2019) у вези са безбедношћу младих закључује се да се ситуација погоршала, јер је више младих у односу на претходну годину било жртва дигиталног насиља, физичког насиља, више њих је било сведок насиља, а порастао је и проценат младих који оправдавају насиље. Према овом извештају, млади као кључне узроке насиља виде у породичним односима и одсуству и паду вредности у Србији.

Колико нам је познато, у Србији до сада **није било** истраживања дигиталног насиља која се фокусирају на родно засновано и сексуално насиље међу младима, нити истраживања ове врсте насиља у раним емотивним партнерским односима младих. *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији* (Ћериман и сар., 2015) показало је да оно постоји у школама и да је широко распрострањено – 69% испитаних ученика и ученица основне школе и 74% средњошколци и средњошколаца доживели су бар један од 14 облика овог насиља. Дечаци чешће чине родно засновано насиље и према девојчицама и према дечацима. И њихови одговори о томе да ли су сами чинили неки од облика овог насиља то потврђују – 22% дечака и 8% девојчица одговара потврдно. Процент деце изложене родно заснованом насиљу се повећава са узрастом, а изложеност појединачним облицима насиља се разликује у односу на пол. Забрињава то што је више од једне трећине девојчица у 7. и 8. разреду основне школе изложено физичком сексуалном узнемиравању. Такође, забрињавајући је и податак о присуству сексуалног узнемиравања и насиља ученика и ученица од стране запослених у школи, што је пријављено у 20 од 50 укључених школа.

Ово истраживање је показало да дечаци чешће него девојчице правдају насиље у партнерском односу. Поред тога, проценат дечака који се слажу са тврдњама које оправдавају родно засновано насиље у партнерским односима расте са узрастом (од 19% код старијих основаца до 21% код средњошколаца), док се проценат девојчица које су сагласне смањује са узрастом (од 8% основношколки до 4% средњошколки). Две трећине дечака и нешто више девојчица сматрају да је дозвољено сексуално узнемиравање девојака, односно окривљавају жртву за напад. Охрабрује сагласност међу децом и наставницима да се о овој теми говори и учи у школи, која је присутна код више од две трећине испитаних.

У Првој националној студији о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији (Богавац и сар., 2015), у анкетном истраживању које је обухватило 2053 ученика и ученица из 97 основних и средњих школа, узраста од 10-18 година, добијени подаци говоре о томе да је 9,5% другова или другарица које деца знају преживело сексуално насиље, као и да је оно вишеструко заступљенији код девојчица (сексуално насиље у 55,1%, а електронско насиље са сексуалним садржајем у 84,6% случајева). Када је реч о личном искуству деце, 10,8% испитаника и испитаница су преживели неки од облика сексуалног насиља, од чега 4,5% више облика сексуалног насиља током сваког догађаја. Девојчице имају веће стопе преживљавања сексуалног насиља (12,6%), пријављују знатно већи број особа са овим искуством које познају (17,4%) и преживеле су већи број облика насиља. Старија деца имају значајно већу стопу искуства насиља, пријављују значајно веће стопе сазнања о искуству других и већи број модалитета насиља, како личног, тако и код других које познају.

Подаци овог истраживања говоре и то да је 66,2% деце поделило информацију о свом преживљеном искуству са другом особом, најчешће (37,9%) су то били другови и другарице, а затим чланови породице (27,4%). Чак 58,1% особа којима се дете поверило није предузело ништа, а само 7,7% је поднело пријаву. Девојчице су значајно више од дечака разговарале са неким и значајно чешће са члановима породице. Када је реч о дечацима, није регистрована ниједна реакција која би укључила пријављивање догађаја. Више од половине родитеља није никада разговарало са својом децом о сексуалном насиљу. Иако је високо учешће другова и другарица (30,2%) у разговорима овог типа, мало је учешће школе (10,2%).

Испитивање ефеката сексуалног насиља указало је на то да знатан проценат (31,2%) испитаника и испитаница није желело да говори о томе. Љутња и бес су били најфреквентнији појединачни ефекти (74,1%), затим страх (69,3%), осећање стида и кривице (55,8%). Постојале су статистички високо значајне разлике када се радило о ефектима насиља у односу на пол, док се таква разлика није јавила у односу на узрастне групе. Једна трећина испитане деце сматра да је преживљено насиље имало дугорочне ефекте, односно да је оставило траг и да актуелно утиче на њих.

У Србији, основни **документи** који се односе на поступање образовноваспитних установа у случајевима свих облика насиља, укључујући и дигитално насиље, јесу *Закон о основама система образовања и васпитања*¹ и *Правилник о протоколу поступања у*

¹ Службени гласник РС, бр. 88/2017.

установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање². Закон о основама система образовања и васпитања у члану 111 забрањује свако, па и дигитално насиље, а чланом 83 овог закона, као тежу повреду обавеза ученика, дефинише „употребу мобилног телефона, електронског уређаја и другог средства у сврхе којима се угрожавају права других или у сврхе преваре у поступку оцењивања“. Правилник о протоколу поступања у установи дефинише нивое насиља (три нивоа, при чему први ниво представљају најлакши облици насиља), и у складу с њима обавезе школе у поступању, укључујући и дигитално насиље. Према овом документу електронско насиље и злостављање јесте „злоупотреба информационих технологија која може да има за последицу повреду друге личности и угрожавање достојанства и остварује се слањем порука електронском поштом, СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта (web site), четовањем, укључивањем у форуме, социјалне мреже и сл.“ Ни наведени Закон, као ни Правилник о протоколу поступања **не издвајају** родно засновано насиље као посебну категорију, нити спецификују емотивне партнерске односе младих, у оквиру вршњачких односа, као специфични контекст насиља.

Основни подаци о спроведеном истраживању дигиталног сексуалног и родно заснованог насиља у изабраним школама у Србији

Као што је наведено, ово истраживање је обухватило прикупљање података у 10 изабраних школа са територије пет градова/општина у Србији, а реализовано је у периоду од децембра 2020. до 15. марта 2020. године³.

Циљ истраживања је прикупљање и анализа ставова, искустава, знања и начина реаговања на дигитално родно засновано и сексуално насиље међу ученицима, укључујући и њихове ране емотивне партнерске везе. Овај проблем је сагледаван из две перспективе – ученика и наставника, а овај приказ садржи податке **о перцепцији наставника**, као и другог школског особља, о наведеном питању. Ова тема није до сада истраживана у школама у Србији, те је реч о експлоративном типу истраживања, чији је циљ био да се утврди (почетна) слика стања, а да резултати послуже за подизање капацитета школског особља за превентивно и интервентно реаговање у ситуацијама дигиталног родно заснованог и сексуалног насиља којем су изложени млади.

На основу проблема и циља истраживања дефинисани су следећи **задачи**: а) испитати ставове наставника и наставница и школског особља о родним стереотипима и улогама у школском контексту; б) истражити ставове наставника и наставница и школског особља о родно заснованом насиљу и дигиталном родно заснованом и сексуалном насиљу у партнерским везама младих; в) испитати свест о обиму проблема и искуствима наставног особља о дигиталном родно заснованом и сексуалном насиљу међу ученицама и ученицима њихових школа; г) утврдити способност наставног и школског особља да пруже помоћ ученицима и ученицама који доживљавају дигитално родно засновано и сексуално насиље у емотивним партнерским везама младих, и како виде своју улогу у решавању овог проблема; д) формулисати препоруке које би послужиле као основа за

² Службени гласник РС, бр. 30/2010.

³ Пре проглашења ванредног стања због епидемије коронавирусом у Србији нисмо успеле да преуземо упитнике од наставника и наставница из Друге економске школе у Београду, тако да ће ти подаци бити накнадно обрађени и унети, након што се рад школа нормализује.

интеграцију превентивних активности које се односе на ову форму насиља у садржај редовне наставе (обавезне предмете и изборне програме) и школске програме, а уколико је потребно, унапредити механизме интервенције у школи у конкретним случајевима ове врсте насиља.

Методологија

Истраживање је реализовано као квантитативно уз употребу структурисаног упитника, као технике за прикупљање података, који је иницијално осмислио тим из ЦЕСИ – Центар за едукацију, савјетовање и истраживање из Загреба, а контекстуално адаптирао и финализовао истраживачки тим из све четири организације које учествују у реализацији пројекта.

Након успостављања контакта са школама које су изразиле спремност да се укључе у пројектне активности, штампани упитници лично су достављени контакт особама (најчешће стручни сарадници у школама) за даље дистрибуирање заинтересованом школском особљу на анонимно попуњавање. Са контакт особама је претходно договорен рок за попуњавање који је одговарао школи (у просеку 10 радних дана) и најмањи број попуњених упитника (20 упитника по школи). Након потврде да су упитници попуњени представнице АЖЦ-а лично су преузимале упитнике из школа.

Узорак. Узорак за ово истраживање био је пригодни, у складу са експлоративним типом истраживања и циљевима пројекта, што неће омогућити генерализацију добијених резултата. Истраживање је реализовано на укупном узорку од 209 представника и представница из девет средњих школа у пет градова из четири региона Србије (Београд, Војводина, Шумадија и Западна Србија, Јужна Србија). Одабир школа направљен је на основу ранијег искуства АЖЦ у сарадњи са средњим школама на превенцији родно заснованог насиља, договора са представницима Министарства просвете, науке и технолошког развоја – Групом за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације (тако да се избегне преклапање планираних активности за сродне теме у истим школама), као и на основу исказаног интересовања школа за ову тему. Контакт особама у школама је прослеђена препорука да у истраживању учествују наставници и наставнице општеобразовних и стручних предмета, као и друго школско особље, на добровољној бази, односно они који су заинтересовани за ову тему, а посебно ако су одељењске старешине или представници Тима за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања или стручни сарадници школе.

Опште информације о карактеристикама узорка. Питања која се односе на социо-демографске карактеристике узорка обухватила су град/општину у којој се школа налази, врсту школе у којој су испитаници ангажовани, пол испитаника, старосну структуру и године радног стажа, те улоге које имају у образовноваспитном раду школе, које се односе на укупно (актуелно и раније) искуство испитаника. Структура узорка приказана је у Табели бр. 1.

Табела бр. 1: Структура узорка испитаника и испитаница.

Варијабле/категије*:					
град/општина	Параћин (56) 26,8%	Нови Сад (51) 24,4%	Пријепоље (46) 22%	Панчево (37) 17,7%	Београд** (19) 9,1%
врста школе	стручна (142) 67,9%	гимназија (48) 23%	уметничка (19) 9,1%		
	женски (160) 76,6%	Мушки (48) 23,0%			
старосна категорија	22-30 год. (8) 3,8%	31-40 год. (39) 18,7%	41-50 год. (91) 43,5%	51-59 год. (57) 27,3%	60+ год. (14) 6,7%
радно искуство*	1-3 год. (9) 4,3%	4-10 год. (31) 14,8%	11-20 год. (82) 39,2%	преко 20 год. (86) 41,1%	
	основа улога у образов. раду*	н. општег предмета (116) 55,5%	н. стручног предмета (89) 42,6%	н. практичне наставе (11) 5,3%	стручни сарадник (18) 8,6%
додатна улога*	одељењски старешина (133) 63,6%	чл. Тима за заштиту (35) 16,7%	чл. Актива за развој школе (41) 19,6%	управа школе (10) 4,8%	

* Означава варијабле у којима недостаје податак (уvek само један); ** Београд има мање испитаника јер недостају подаци за једну школу, као што је раније наведено.

Као што се може видети, узорак испитаника је прилично уједначен по броју у односу на општину/град у којој се налазе школе (са изузетком Београда, из наведеног разлога). Два пута је више учесника и учесница из средњих стручних школа, него из гимназија и уметничких школа. Дистрибуција узорка у односу на полну структуру показује да чак три четвртине узорка чине жене, што је очекивана ситуација у образовним установама у Србији (феминизација професије наставника). Такође, у узорку су доминантно присутни просветни радници из старијих добних категорија, (што такође одговара израженом тренду старења наставничке професије на свим нивоима образовања у Србији) (Вуксановић, 2019). Изразито је мало представника школа из најмлађе старосне групе, свега 3,8% узорка, што се одражава и на дистрибуцију узорка у односу на дужину радног искуства у школи. Када су у питању улоге које испитаници и испитанице остварују у образовноваспитном раду школе, доминирају наставници општих предмета, више од половине узорка. У односу на друге (повремене) релевантне улоге, очекивано, улога одељењског старешине је најприсутнија, код две трећине узорка. У мањем проценту су заступљени представници Актива за развој школског програма и Тима за заштиту ученика од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања, док је сасвим мали проценат испитаних имао управљачку улогу у школи, што је очекивано.

Инструмент. За потребе овог истраживања конструисан је упитник за наставнике и наставнице и школско особље који се састоји од 25 питања, сврстаних у шест целина: а) општи подаци о узорку испитаника и испитаница (П1-П6); б) питања која се односе на ставове наставника и школског особља о родним стереотипима и улогама у школском контексту (П7); в) ставови о родно заснованом насиљу и дигиталном сексуалном и родно заснованом у партнерским везама младих (П8); г) свест о обиму проблема и искуства наставника о дигиталном сексуалном и родно заснованом насиљу међу ученицима и ученицама њихових школа (П9-П14); д) способност наставника да пружи помоћ ученицима који доживљавају дигитално сексуално и родно засновано насиље у емотивним партнерским везама младих (П15-П19); њ) улога наставника у решавању

проблема дигиталног сексуалног и родно заснованог насиља у емотивним партнерским везама младих и потребе за унапређење стања (П20-П25).

Постојала је једна верзија упитника за оба пола/рода – мушки и женски, у ком је коришћен родно осетљив језик. Највећи број питања био је затвореног типа, мањи број питања је имао и опцију за уписивање (додатних) одговора („нешто друго, наведите“), а само једно питање је било отвореног типа. Одређени број питања био је дихотомне природе (две врсте одговора – „да“ или „не“), или је укључена и неутрална опција („не знам“/„нисам сигуран“), зависно од природне ситуације избора. Један број питања (у форми серије тврдњи) садржавао је могућност избора одговора на петостепеној скали.

Унос, контрола и обрада података. Подаци су прикупљени путем ручног уноса одговора на штампаном анонимном упитнику који је прилагођен индивидуалном попуњавању. Након пристизања попуњених упитника обављен је преглед и логичка контрола њиховог садржаја и израђен шифрарник за превођење података у нумеричке и електронске облике. Одговори на отворена питања су најпре кодирани (двоструко, слепо), а затим преведени у нумерички облик, те унети у електронску базу података. Квантитативна обрада података подразумевала је дескриптивну анализу свих варијабли (фреквенције вредности варијабли). Коришћен је статистички пакет SPSS – верзија 20.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Приказ резултата истраживања подељен је у **три** целине. Прва обухвата приказ **ставова** наставника и наставница, као и другог школског особља које је учествовало у истраживању, који се односи на *две теме* – родне улоге и стереотипи у школском контексту; – родно засновано насиље и дигитално сексуално и родно засновано насиље у емотивним партнерским односима младих. Друга целина говори о присуству **свести** о обиму ових проблема и **искуствима** школских професионалаца у вези са родно заснованим и дигиталним сексуалним и родно заснованим насиљем међу ученицима и ученицама у њиховим школама. Трећа целина обухвата одговоре на питања о **способностима** (компетенцијама) просветних радника да пруже помоћ својим ученицама када доживе дигитално родно засновано и сексуално насиље у свом емотивном партнерском односу, те како виде своје **улоге** у решавању ових проблема.

Ставови о родним улогама и родно заснованом насиљу

Наставници, као и друго школско особље, питани су од кога – дечака, девојчица, или нема разлике по полу – се очекују одређена понашања или улоге у школском контексту. Тражена је њихова процена да ли се просветни радници у школи другачије опходе према дечацима и девојцима у осам изабраних ситуација. Дистрибуција одговора на ово питање приказана је у *Табели бр. 2*.

Табела бр. 2: *Приказ учесталости одговора (у %) на питање о очекивањима од дечака и девојчица у школском контексту.*

Од дечака или од девојчица СЕ ОЧЕКУЈЕ *	Од дечака	Од девојчица	Нема разлике
да имају боље оцене?	0,5	11,5	88
да буду бољи/боље у језицима?	1	12,9	85,6
да буду бољи/боље у математици?	8,6	1	89,5
да буду тиши/тише у учионици?	3,3	23,9	71,3
да ће бити криви/криве ако је нешто поломљено?	21,1	1,4	75,6
да обаве неку обавезу у вези са чишћењем у школи или око школе	5,3	9,1	84,2
да обаве неки задатак у вези са рачунарском опремом или рачунарским програмима?	25,4	1,4	72,7
да носе или помере нешто тешко у школи или око школе?	81,8	1	15,8

* Збир % није 100 због изостављених одговора, код три до пет испитаника.

Као што се из података може уочити, највећа разлика у очекивањима од дечака и девојчица односила се на ношење или померање нечег тешког, што се види као доминантно очекивање од дечака. Такође, од дечака се више очекује да ће бити криви ако је нешто поломљено, али и то да обаве неки задатак у вези са рачунарском опремом или рачунарским програмом. Од девојчица се више очекује да буду тихе/тише у

учионици, што је био став готово четвртине наставника. Мање су заступљене разлике у очекивањима у односу на друге испитиване ситуације. Тако се од дечака више очекује да буду бољи у математици, док је за девојчице израженије очекивање да обаве неку обавезу у вези са чишћењем, као и то да имају боље школске оцене и да буду боље у учењу језика.

Друга врста испитиваних ставова односила се на ставове према родно заснованом насиљу, и још специфичније, на ставове према дигиталном родно заснованом и сексуалном насиљу у емотивним партнерским односима младих, што је била тема у ужем фокусу наших интересовања. Од наставница и наставника, као и других учесника испитивања, тражено је да изразе степен слагања (на петостепеној скали) за сваку од девет изјава које садрже неки од родних стереотипа или предрасуда. У Табели бр. 3 приказана је дистрибуција одговора на ово питање.

Табела бр. 3: Приказ учесталости слагања (у %) испитаника са изјавама које садрже родне стереотипе и предрасуде.

Изјаве	У потпуности се слажем	Слажем се	Нисам сигурна/сигуран	Не слажем се	Уопште се не слажем
Девојке се облаче провокативно како би привукле пажњу момака.	8,6	29,7	34,9	18,7	8,1
Млади уче о сексуалности кроз порнографију.*	1,9	20,6	45	23	9,1
Девојка која носи кратке сукње и уске мајице сама је крива ако је неко нападне.	1	3,3	12	33	50,7
Некада је оправдано да момак ошамари своју девојку.	0,5	0	0	7,7	91,8
Ако је девојка момку слала своје голишаве фотографије, сама је крива ако се оне појаве на интернету.	9,1	19,1	14,8	31,1	25,8
Секс без пристанка је силовање чак и када особа није пружала отпор.	54,5	30,6	5,7	3,3	5,7
Када особа трпи злостављање током забављања, лако може напустити такву везу.	14,8	17,7	40,7	21,1	5,7
Девојке су у истој мери насилне као момци.	11,5	39,7	27,8	18,7	2,4
Ученице и ученици имају поверења у запослене у школи и траже помоћ у случајевима злостављања током забављања.	8,1	28,2	51,7	9,6	2,4

*Збир % није 100 само код друге изјаве (један испитаник се није изјаснио).

Изричито неслагање („уопште се не слажем“) изражено је у односу на тврдњу којом се оправдава насиље младића према девојци („оправдано је да момак ошамари своју девојку“), као и са тврдњом којом се оправдава насиље због изгледа (одеће коју носи) девојке. Истовремено, изричито слагање („у потпуности се слажем“) регистровано је за тврдњу да је „секс без пристанка силовање, чак и када особа није пружала отпор“.

Када се зброје подаци о изричитом и умереном неслагању, више од половине испитаних је одговарало да се не слажу ни са тврдњом да „ако је девојка момку слала своје голишаве фотографије, сама је крива ако се оне појаве на интернету“. Међутим, нешто више од половине наставника и других испитаника били су умерено или изричито сагласни и са тврдњом да су „девојке у истој мери насилне као момци“.

Ставови учесника овог истраживања били су претежно неутрални, уз сличне пропорције умерено негативних и умерено позитивних одговора, за следеће тврдње: „млади уче о сексуалности кроз порнографију“, „особа која трпи злостављање током забављања, лако може напустити такву везу“ и „девојке се облаче провокативно како би привукле пажњу момака“. Половина испитаних није била сигурна ни у односу на тврдњу да „ученице и ученици имају поверења у запослене у школи и да траже помоћ у случајевима злостављања током забављања“, мада је нешто више од четвртине њих изразило слагање са овом тврдњом.

Обим проблема и искуство са конкретним случајевима насиља

У овом делу извештаја приказани су одговори наставника и наставница, као и другог школског особља, о њиховим сазнањима и ставовима о **обиму** проблема родно заснованог насиља којем су изложени ученици и ученице, као и о томе колико је ова **тема присутна** у формалној и неформалној комуникацији између различитих актера у школи. Учесници су питани и о томе да ли су имали конкретна сазнања (директна или индиректна) о **искуствима** њихових ученика са овим проблемом, као и то како је такво искуство **утицало** на њих и њихове вршњаке.

На питања која се односе на сазнања и ставове о присуству злостављања у емотивним партнерским везама младих, као и о томе да ли је то тема разговора између различитих актера у школама, испитаници су се изјаснили као што је приказано у *Табели бр. 4*.

Табела бр. 4: Приказ учесталости одговора (у %) испитаника о обиму и комуникацији проблема о злостављању током забављања младих

На основу Вашег сазнања и ставова:	Да	Не	Не знам
Да ли је злостављање током забављања младих озбиљан проблем међу вашим ученицама и ученицима?	25,4	28,7	45
Да ли је злостављање током забављања младих тема разговора са ученицама и ученицима (на часу или неформално)?	48,3	29,2	21,1
Да ли сте икада чули или сте добили информације о случају злостављања током забављања младих који се односио на ученицу или ученика у вашој школи?	39,2	49,3	11,5
Да ли је злостављање током забављања младих тема професионалних разговора међу наставницама и наставницима у вашој школи (нпр. на одељењском већу)?	36,8	41,6	21,1
Да ли је злостављање током забављања младих тема неформалних разговора међу наставницама и наставницима у вашој школи?	53,1	23,4	22
Да ли је злостављање током забављања младих тема разговора са родитељима ваших ученика?	34,4	33,5	32,1

Збир % није 100 код питања где су један до три испитаника изоставила да означи одговор.

Као што показују приказани подаци, већина испитаних, односно скоро половина узорка не зна „да ли је злостављање током забављања младих озбиљан проблем међу њиховим ученицама и ученицима“, а остали, у сличним процентима, сматрају да то и јесте и није озбиљан проблем. Ипак, већина питаних тврди да је то тема неформалних разговора међу наставницима и наставницама у њиховој школи, као и да је то тема разговора са ученицима и ученицама на часовима или неформално.

Две петине испитаних одговорило је „не“ на питање о томе да ли су „икада чули или добили информације о случају злостављања током забављања младих“, које су искусили ученици њихових школа. Слично, по изјавама испитаника, ова тема углавном није део „професионалних разговора међу наставницама и наставницима у школи, нпр. на одељењском већу“. И са родитељима ученика се о овим темама ређе разговора.

У Табели бр. 5. приказани су одговори о сазнању (непосредном или посредном) о случајевима злостављања ученика или ученица, и то о три различита облика насиља: физичком, психичком и сексуалном.

Табела бр. 5: Приказ учесталости одговора (у %) испитаника о сазнањима о случајевима злостављања ученика и ученица у њиховим школама.

Да ли сте икада ИМАЛИ САЗНАЊЕ (непосредно или посредно) да је:	Ваша УЧЕНИЦА током забављања са неким:		Ваш УЧЕНИК током забављања са неким:	
	Да	Не	Да	Не
1. трпела/трпео физичко злостављање	19,1	80,4	3,3	96,2
2. трпела/трпео психичко злостављање	35,4	64,6	15,8	83,7
3. трпела/трпео сексуално злостављање	6,2	93,3	1,0	98,6

Збир % није 100 код питања где је један испитаник изоставио да означи одговор.

Као што се може уочити, највише информација било је о искуству психичког, затим физичког, а у најмањем проценту о постојању сексуалног злостављања којем су изложени ученици и ученице у школама у којима раде испитаници. Подаци указују и на велике разлике у учесталости сазнања о таквим искуствима у односу на пол ученика. Шест пута чешће је било сазнање о искуству физичког насиља којем су изложене девојке у односу на исто искуство код момака. Такође, шест пута је било присутније и сазнање о искуству сексуалног насиља код девојака, него код момака. Када је реч о психичком злостављању, оно је, према сазнању испитаних, два пута чешће у искуству девојака, него у искуству момака из њихових школа.

Слично претходном, учесници истраживања су питани и да ли су икада имали информацију (директну или индиректну) о томе да су њихови ученици или ученице доживели неки од 16 облика дигиталног сексуалног и родно заснованог насиља. Дистрибуција ових одговора приказана је у Табели бр. 6.

Табела бр. 6: Приказ учесталости одговора (у %) испитаника о информисаности о присуству дигиталног сексуалног и родно заснованог злостављања ученика/ученица.

Да ли сте икада добили информације (директно или индиректно) да је ваша/ваш ученица/ученик доживела/доживео следеће*:	УЧЕНИЦА од момка с којим се забављала		УЧЕНИК од девојке с којом се забављао	
	Да	Не	Да	Не
Присилио ју је да пошаље своје голишаве или фотографије сексуалне природе.	4,3	95,7	1	98,6
Слао јој је СМС-ове/имејлове, да се укључи у сексуалне радње које није желела.	3,8	95,7	2,9	96,7
Користио је њене налоге на друштвеним мрежама без њене дозволе.	15,3	84,7	6,2	93,3
Слао јој је претеће поруке.	24,9	75,1	8,6	90,9
Постављао је на интернету њене фотографије због којих се она осећала непријатно.	15,3	84,7	3,8	95,7
Застрашивао ју је када она није одговарала на његове позиве/поруке.	22	78	4,3	95,2
Користио је информације са њених страница на друштвеним мрежама да је узнемирава и омаловажава.	17,7	82,3	8,1	91,4
Направио је њен лажни профил на друштвеним мрежама јер је знао да ће је то узнемирити.	7,7	92,3	2,9	96,7
Писао је ружне ствари о њој на њеном профилу.	18,2	81,3	11,5	88
Ширио је гласине о њој путем мобилног телефона, имејлова и друштвених мрежа.	25,4	74,6	11,5	88
Снимио ју је и послао тај снимак својим другарима без њеног пристанка.	9,1	90,9	2,4	97,1
Послао јој је толико порука да се она осећала небезбедно и уплашено.	18,7	81,3	2,9	96,7
Слао јој је сексуалне и голишаве фотографије које није желела.	5,7	94,3	2,4	97,1
Претио јој је ако му она не пошаље своју сексуалну или голишаву фотографију.	2,4	97,6	0,5	99
Уценио ју је на радње сексуалне природе претећи да ће послати свима њене фотографије.	1,9	97,6	1	98,6
Користио је њене фотографије за креирање порнографског садржаја који је објавио.	3,3	96,7	0,5	99

* Збир % није 100 код питања где је изостављен одговор (не више од једог испитаника по питању).

Подаци указују на то да готово два пута више наставника и наставница, као и других актера из школа у овом истраживању, има информацију о томе да су ученице биле изложене оваквим искуствима у односу на број оних који знају за искуства ученика. Када је реч о специфичним облицима злостављања разлике између сазнања о искуствима девојака и момака још су израженија.

Најчешће, у сваком четвртном случају, наводи се сазнање да су ученице доживеле у емотивној вези следеће врсте злостављања: ширење гласина о њима путем мобилног телефона, имејлова и друштвених мрежа; примање претећих порука и застрашивање када не одговори на његове позиве/поруке. Сваки или скоро сваки пети испитаник има

сазнање о томе да су ученице доживеле и: слање тако великог броја порука да се осетила небезбедно и уплашено; писање ружних ствари о њој на њеном профилу; коришћење информација са њених страница на друштвеним мрежама за узнемиравање и омаловажавање; постављање на интернет њених фотографија због којих се осећала непријатно; и коришћење њених налога на друштвеним мрежама без њене дозволе.

Када су у питању сазнања о истим облицима злостављања које су искусили ученици у емотивном односу од својих девојака, тек сваки десети испитаник извештава о сазнању за два облика: писала је ружне ствари о њему на његовом профилу; и ширила је гласине о њему путем мобилног телефона, имејлова и друштвених мрежа. Испод десет, али више од пет посто одговора односило се на сазнање о: слању претећих порука, коришћењу информација са његових страница на друштвеним мрежама да га узнемирава и омаловажава; коришћењу његових налога на друштвеним мрежама без његове дозволе; али је то два и три пута ређе него сазнање о истом искуству ученица.

Изразита асиметрија у искуствима ученица и ученика када је реч о дигиталном сексуалном и родно заснованом злостављању у емотивним партнерским везама младих, према информацијама којима располажу представници школа присутна је код следећих облика: застрашивање девојака када не одговоре на позиве/поруке својих младића (пет пута чешће); постављање на интернет фотографија због којих се осећа непријатно и снимање и слање снимка његовим друговима без њеног пристанка (четири пута чешће). Иако су ретка сазнања о присуству, изразита асиметрија у искуству девојака у односу на искуство момака јавља се и код: коришћења њених фотографија за креирање порнографског садржаја који се објави (скоро седам пута чешће); и претње ако му она не пошаље своју сексуалну или голишаву фотографију (скоро шест пута чешће).

Наставници и наставнице су питани да ли су приметили или имају информацију о томе како су наведене радње утицале на ученике и ученице који су им били изложени. Када су у питању искуства девојака, скоро две трећине (60,9%) оних који су навели да знају за такав случај одговорило је да је то деловало озбиљно и узнемирујуће на ученице, док је трећина (33,7%) известила да не зна какав утицај су та искуства имала. Сасвим мало испитаних (5,4%) је рекло да је такво понашање било смешно девојкама које су га доживеле. Истовремено, према сазнањима наставника само у трећини случајева (37,3%) је овакво искуство деловало озбиљно и узнемирујуће на дечаке, а скоро половина наставника (45,1%) нема информацију о овом питању, док је скоро сваки пети (17,6%) навео да је то искуство од стране ученика-жртве доживљено као смешно, што је три пута више за ову категорију одговора у односу на искуства ученица.

Упитани да ли су приметили или добили информацију о томе како су наведене радње утицале на школске другове и другарице ученица које су биле изложене злостављању, наставници говоре о томе да је већина то доживела као озбиљно и узнемирујуће понашање и стала на страну жртве (20,7%) или није знала шта да ради у тој ситуацији (30,4%). Некима је ова ситуација била смешна, према сазнањима наставника (10,9%). Ипак, више од трећине питаних (38%) није имало информацију о томе каква је била реакција школских другова и другарица ученице која је злостављана у партнерском односу. Када је у питању сазнање о реаговању школских другова и другарица на злостављање које је доживео ученик, по мишљењу наставника то је имало озбиљан и узнемирујући утицај, и у 9,8% случајева они су стали на његову страну, а у 15,7%

случајева нису знали шта да раде у тим ситуацијама. Два пута више наставника (19,6%) извештава да је ова ситуација била смешна школским друговима и другарицама изложеног ученика, него што је то случај за искуство злостављања девојака. Ипак, више од половине (54,9%) испитаних није имало информацију о томе како су другови и другарице доживели ситуације злостављања у којима се нашао њихов школски друг.

Процена компетенција и улога у пружању помоћи

Најпре, школски професионалци су питани да процене да ли им знање и вештине којима тренутно располажу омогућавају да **помогну** својим ученицима у ситуацијама када им се обраће због искуства дигиталног родно заснованог и сексуалног насиља. Затим су питани да ли су им се ученици **обраћали** за помоћ, као и да ли су **могли** да помогну, и на који начин. Тражено је и да се изјасне да ли сматрају да је њихова **улога** у раду у школи и са ученицима да одговоре на овај проблем, а затим да процене своје **знање** у вези са дигиталним родно заснованим и сексуалним насиљем у емотивним везама младих, да искажу своје **потребе** у раду у вези са овим проблемом, као и мишљења о потребама младих у вези са наведеним темама.

Као што је приказано у *Табели бр. 7*, једна трећина испитаних процењује да тренутно има знања и вештине да пружи помоћ ученицима и ученицама, најмање када је у питању сексуално злостављање током забављања. Ипак, више од половине испитаних одговара да има само делимичне компетенције да пружи подршку ученицима који обелодане неки од облика злостављања у својој емотивној вези.

Табела бр. 7: *Приказ учесталости одговора (у %) о знањима и вештинама да се одговори на конкретне случајеве дигиталног родно заснованог и сексуалног злостављања ученика.*

Поседовање знања и вештина да се помогне ученицама/ученицима који обелодане злостављање	Да	Не	Делимично
доживљава физичко злостављање током забављања	36,8	7,7	55,0
доживљава психичко злостављање током забављања	35,9	6,7	56,9
доживљава сексуално злостављање током забављања	28,2	16,3	55,0
доживљава злостављање дигиталним путем током забављања	32,5	9,6	57,4

Питани о томе да ли су им се ученици и ученице обраћали због било ког облика злостављања које им се догодило током забављања, највећи проценат (72,7%) наставника и наставница и других испитаника из школа је одговорило да није имало такво искуство. Ипак, скоро десетина (9,1%) имала је искуство да је помоћ затражила њихова ученица, још 5,7% известило је о томе да су им се обраћали и ученици и ученице, и у само једном случају овакво искуство било је повезано са злостављањем дечака. Истовремено, нешто мање од десетине (8,6%) испитаних наводи да су им се поводом ситуација злостављања у емотивним партнерским везама младих обраћали школски другови и другарице жртава, док је обраћање родитеља у вези са овим проблемом било сасвим ретко (2,9%).

Када се ово питање односило на дигитално злостављање током забављања младих, четири петине (81,8%) просветних радника каже да није имало такво искуство. Извештавају о обраћању: у 5,7% случајева то су биле ученице, у 4,3% ученици оба пола,

школски другови и другарице жртве тражили су помоћ у 6,2% случајева, а родитељи свега у 1,4% случајева.

Они професионалци који су имали такво искуство углавном су могли/знали да помогну у конкретном случају, што је било искуство две трећине (66,7%), док је четвртина (24,1%) испитаника навела да у таквој ситуацији није могла, односно није знала да пружи помоћ. Такође, тражено је да се спецификују начини на које су помогли својим ученицима, означавајући све одговарајуће од понуђених опција, уз могућност дописивања специфичних. Дистрибуција одговора на ово питање приказана је у Табели бр. 8.

Табела бр. 8: Приказ учесталости одговора (у %) испитаника о начинима на које су одговорили када су им се ученици/ученице обратили за помоћ.

На који начин сте помогли?	ДА	НЕ
Упутио (упутила) сам ученика (ученицу) одељењском старешини.	19,5	78
Упутио (упутила) сам ученика (ученицу) школском психологу или педагогу.	65,9	31,7
Обавестио (обавестила) сам школски тим за заштиту ученика од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања.	63,4	34,1
Упутио (упутила) сам ученика (ученицу) на директора школе (помоћнике директора и секретара школе).	7,3	90,2
Упутио (упутила) сам ученика (ученицу) на службу подршке која постоји у заједници (нпр. здравствену установу, социјалну службу, СОС телефон).	31,7	65,9
Иницирао (иницирала) сам превентивне активности у школи.	43,9	53,7
Иницирао (иницирала) сам васпитно-дисциплински поступак у школи.	41,5	56,1
Пријавио (пријавила) сам случај полицији (тужилашству).	12,5	85,4
Поступио (поступила) сам према Правилнику о Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање.	53,7	43,9
Друго. Молимо наведите:	17,1	80,5

Најчешће означени начини поступања указују на упућивање ученика и ученица на школске психологе или педагоге, на школски тим за заштиту од злостављања, као и поступање по процедурама које налаже *Правилник о Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање*. Нешто мање, али ипак присутно у две петине одговора је иницирање превентивних активности и васпитно-дисциплинских поступака. Једна трећина наводи да је упутила ученике на службе подршке у заједници, док су друге опције биле знатно ређе.

Тражено је и да испитаници наведу шта је био исход радњи или поступака који су иницирани да би се пружила помоћ ученицима са искуством злостављања. У Табели бр. 9 приказани су њихови одговори.

Табела бр. 9: Приказ учесталости одговора (у %) о исходима иницираних радњи и поступака након што су се ученици обратили за помоћ.

Шта је био исход радњи или поступака које сте иницирали	ДА	НЕ
Ученица (ученик) која (који) је преживела (преживео) дигитално злостављање је добила (добио) подршку.	63,4	26,8
Ученица (ученик) која (који) је практиковала (практиковао) радње дигиталног злостављања је кажњена (кажњен).	41,5	48,8
Нису спроведени одговарајући поступци и није било никаквих последица (санкција).	4,9	85,4
Сви ученици и ученице су информисани о томе шта је дигитално злостављање, о забрани и санкцијама (у школи и по одговарајућим законима).	63,4	26,8
Прихваћена је иницијатива за унапређење превентивних активности у школи.	48,8	41,5
Нисам добила (добио) повратну информацију о исходу.	9,8	80,5
Нешто друго, молимо наведите	/	/

У две трећине случајева по мишљењу наставника ученик односно ученица добили су подршку, а ове ситуације су искоришћене да се сви ученици информишу о проблему. Сви покренути васпитно-дисциплински поступци завршени су санкцијом за учиниоца злостављања. Додатно, ове су ситуације у неким школама искоришћене да се унапреде превентивне активности. Ипак, сваки десети испитаник наводи да није имао повратну информацију о исходу предузетих мера.

Највећи број питаних, односно две трећине (63,2%) рекло је да сматра да је њихова улога да у оквиру рада са ученицима и ученицама одговоре на проблем дигиталног злостављања током забављања младих. Још 15,8% је одговорило потврдно, уз услов да добију подршку стручних сарадника, а додатних 8,1% има позитиван одговор, али само ако се злостављање деси у школском контексту. Релативно мали проценат испитаних (6,2%) каже да не зна или да нису размишљали о овом питању, а још мање њих (2,9%) одговара да то није њихова улога. Мали проценат испитаних (1,9%) је додао да би у овим случајевима требало да се укључе и други релевантни актери, обавесте родитељи, полиција и слично.

Учесници истраживања су већином (53,6%) оценили сопствено знање у области дигиталног сексуалног и родно заснованог злостављања током забављања младих као просечно, а чак четвртина њих (23,4%) сматра своје знање о овој теми доста добрим и веома добрим (5,7%). Ипак, 16,7% испитаника каже да има слабо знање у вези са овом темом.

И поред несумњиво позитивних резултата самопроцене знања о теми овог истраживања, тек 13,4% професионалаца каже да је укључено у превенцију злостављања младих током забављања кроз спровођење различитих програма и активности са ученицима и ученицама. Од оних који су конкретизовали свој одговор (навели у којим програмима и активностима учествују), најчешће се помиње чланство у тиму за заштиту ученика од злостављања, извођење превентивних радионица, обрада теме на часу одељењског

старешине или у изборном предмету Грађанско васпитање, као и кроз разговоре са ученицима или кроз сарадњу са другим установама.

Питани о томе шта би им највише значило као подршка у компетентном одговору на проблем злостављања током забављања младих, без обзира на то да ли се оно дешава у дигиталном или стварном простору (уз могућност да обележе већи број од понуђених опција или да додају нешто друго), више од половине (55,5%) означило је да су им потребни стручно усавршавање и обуке, а такође и контакти особа из релевантних служби на које могу да упуте ученике и ученице са овим проблемом (53,6%). Остали су истакли потребу боље мултисекторске сарадње (полиција, социјалне службе, здравствене установе и школе) (45%), више едукативних материјала (41,3%), стручњаке за ову тему у улози ментора (18,7%), као и специфична школска правила у вези са овом темом (15,8%). Сасвим мали број испитаника (2,9%) навело је неку другу потребу, попут бољих закона, боље примене закона или боље казнене политике, или бољег одговора школе на овај проблем.

Три четвртине (73,2%) испитаника сматра да школа треба да се бави заштитом и безбедношћу ученика од дигиталног сексуалног и родно заснованог злостављања током забављања. Ипак, скоро сваки пети није био сигуран да ли је то задатак школе, а још 8,1% је имало негативан одговор на ово питање.

Коначно, на питање отвореног типа о томе шта мисле да би биле потребе младих (у смислу знања, вештина, активности или нешто друго) у вези са проблемом злостављања током забављања, укључујући и злостављање дигиталним путем, две трећине (65,1%) наставника и наставница, као и другог школског особља које је учествовало у истраживању, одговорило је на ово питање, трећина (35,5%) је истакла потребу едукације и повећања свести младих о овом проблему, промену вредносног система (6,6%), дигиталне и штампане едукативне материјале (4,4%), подршку и оснаживање од старне стручних лица, као и веће поверење у родитеље и наставнике (по 3,7%), те више рада са родитељима (1,5%), док је највише њих (39,7%) указало на комбинацију помињаних потреба и активност.

ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА

Колико нам је познато, у Србији до сада **није било** истраживања дигиталног насиља која се фокусирају на родно засновано и сексуално насиље међу младима, односно у њиховим емотивним партнерским односима. Стога, без обзира на ограничења у вези са начином на који је формиран узорак школа и испитаника (у функцији циља пројекта, а не у функцији репрезентативности узорка) и евентуална ограничења у начину испитивања појаве (анкетно, квантитативно истраживање, са истом врстом питања о искуствима/изложености ученика и ученица злостављању), због чега није могућа генерализација добијених резултата, они указују на стање и правац могућих деловања, а показују и сагласност са резултатима сродних истраживања спроведених на репрезентативним узорцима деце и младих, односно наставника и наставница, у Србији.

Када је реч о ставовима испитаника из нашег узорка о очекивањима и понашањима просветних радника и радница према девојчицама и дечацима у школском контексту, резултати су указали на умерено присуство родних стереотипа у очекиваном смеру. Од дечака се очекује да употребе физичку снагу, да су активнији, спретнији са рачунарском техником и нешто бољи у математици, док се девојчице перципирају као пасивније, боље у школском постигнућу, посебно у учењу језика, али и подобније за послове чишћења.

Охрабрује и изричито одсуство предрасуда код наших испитаника у односу на родно засновано насиље, и специфично, према дигиталном сексуалном и родно заснованом насиљу у емотивним партнерским односима младих. Наставници и друго школско особље готово у потпуности сматрају неприхватљивим оправдавање насиља у емотивним партнерским односима „правом“ младића у односу на (своју) девојку или „неодговарајућим“ изгледом и понашањем девојке, што је бољи резултат у поређењу са подацима из ранијег истраживања (Ћериман и сар., 2015). Охрабрује и распрострањен став да је секс без пристанка силовање, што је супротно дубоко укореваним схватањима, али и актуелном законском одређењу овог кривичног дела у Србији. Међутим, школско особље је мишљења да постоји „родна симетрија“ у насилном понашању младих оба пола, што не потврђују подаци ни овог, ни других овде приказаних резултата истраживања (Ћериман и сар. 2015; Богавац и сар., 2015; EWL, 2017).

Важно је истаћи да знатан број испитаних није сигуран, или има извесне предрасуде, у односу на тврдње које се тичу знања и искустава младих о сексуалности или о психолошкој природи и динамици злостављања у емотивном/интимном односу. Као што је наведено, резултати других истраживања недвосмислено потврђују да се ученици у дигиталном простору често сусрећу са садржајима сексуалне природе, што укључује и приступање порнографским вебсајтовима (Кузмановић и сар., 2019). Такође, школски професионалци су неодлучни и у односу на то колико поверење имају млади у њих када је у питању обраћање и тражење помоћи у конкретним ситуацијама злостављања, а резултати других истраживања указују на то да нису особе од којих ученици често траже помоћ (Ћериман и сар. 2015; Богавац и сар., 2015; Кузмановић и сар., 2019).

Овде изражени ставови могли су да буду и артефакт мерења (под утицајем начина на који је формиран узорак, или да одражавају тенденцију социјално пожељног одговарања), али и чињенице о повећаној пажњи образовно-васпитног система, као и

јавности, која се придаје проблему насиља, што се рефлектовало и на промену законских одредби⁴ и више доступних садржаја о испитиваним појавама.

Када је реч о питањима која су се односила на сазнања и ставове о обиму проблема и искуствима испитаника и испитаница са конкретним случајевима родно заснованог и дигиталног сексуалног и родно заснованог насиља у емотивним везама њихових ученика и ученица, и резултати овог истраживања показују да нема довољно поткрепљених информација о овим појавама. Већина питаних не зна да ли се ради о „озбиљним“ проблемима, те да ова тема углавном није део формалних професионалних разговора. Подаци сродних истраживања спроведених на репрезентативном узорку деце и младих у Србији недвосмислено потврђују распрострањеност родно заснованог насиља (Ћериман и сар., 2015; Богавац и сар., 2015) и дигиталног насиља (Попадић и Кузмановић, 2013; Кузмановић и сар., 2019; Стојановић, 2019), са знатно већом вероватноћом да буду изложене девојчице и младе жене, укључујући и најдрастичније облике (Ћериман и сар., 2015; Богавац и сар., 2015; EWL, 2017).

Очекивано, више је информација о искуству психичког, него физичког и сексуалног насиља у емотивним везама младих. И наше истраживање потврђује велике родне разлике у искуствима девојака и момака када је реч о свим специфичним облицима дигиталног родно заснованог и сексуалног насиља у њиховим емотивним односима. Зато изненађује став испитаника о „родној симетрији“ у чињењу насиља у емотивним везама младих. Напротив, показује се да што су облици насиља више излажући (широј јавности), носе више стигме или су опаснији (могу да се реализују и у физичком простору), то је већа полна/родна разлика у искуству младих, тако да су девојке четири или пет пута чешће доживеле таква злостављања од стране својих емотивних партнера.

Овде треба навести и истраживачки проблематичан приступ овој теми, односно да се искуства дечака/момака испитују истим питањима (и упитнички) као и искуства девојчица/девојака, јер она немају једнако културолошко значење. Разлика у учесталости таквог искуства код припадника оба пола, иако очигледна, није довољна да објасни све аспекте родне природе овог злостављања. Такође, условно речено исте радње злостављања у емотивном/интимном партнерском односу, имају потпуно другачије значење, као и штетне ефекте, када је реч о искуству девојака/жена и момака/мушкараца, јер су неодојиво повезане са значењима које им даје друштвени и културни контекст, као и обичаји и традиција, али и разлике у родним улогама и моћима. И из ових разлога, није оправдан став већине испитаника и испитаница о томе да су „девојке у истој мери насилне као момци“.

⁴ У Закон о основама система образовања и васпитања уведени су чланови 110-112 којима се забрањује дискриминација по сваком основу, укључујући пол/род и сексуалну оријентацију, као и сви видови насиља. У 2016. години усвојен је Закон о спречавању насиља у породици, који обавезује све, укључујући и образовни систем, да пријаве свако сазнање или сумњу на насиље, као и да се предузму мере у вези са низом сродних кривичних дела, а исте године учињене су измене Кривичног законика Републике Србије, којима су уведена нова кривична дела (попут прогањања, сексуалног узнемиравања, сакаћења женског полног органа, мада није измењено одређење кривичног дела силовања). Ове законске измене биле су, између осталог, и последица потврђивања (2013.) Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици, о чијој је примени Србија добила Први (основни) извештај у јануару 2020. године.

Подаци нашег истраживања потврђују да родну асиметрију, прати и родна разлика у ефектима оваквог искуства. Очекивано, наведене радње су негативно утицале на оне које су их доживеле, а наставници перципирају да је то два пута чешће било озбиљно и узнемирујуће за девојке него за момке са искуством злостављања. За искуства младића, према мишљењима њихових наставника и наставница, знатно чешће је везан „шаливи ефекат“. И податак да школско особље из узорка није имало информације о утицају искуства злостављања на младиће може бити последица, с једне стране њихове мање изложености, а са друге, могућности да се радило о мање угрожавајућим облицима злостављања. Као што је помињано, последице родно заснованог и дигиталног насиља штетне су на много начина и могу укључити читав низ поремећаја проузрокованих стресом (Богавец и сар, 2015; EWL, 2017).

С тачке гледишта превентивног деловања, али и пружања подршке жртвама, понашање вршњака и вршњакиња, школских другова и другарица, од посебне је важности. Школски професионалци извештавају о томе да су утицаји ових догађаја на вршњаке били озбиљни и узнемирујући, два пута чешће када је реч о искуствима девојака. Важно је уочити да многи од њих нису знали шта би могли да ураде у тим околностима, као и да су неки правили шале и ширили недозвољени материјал. Због значаја коју има улога вршњака у овим темама, што потврђују и друга истраживања (Попадић и Кузмановић, 2013; Териман и сар., 2015; Богавец и сар, 2015), од велике је важности унапредити информисање и едуковање младих у оквиру редовног образовног програма.

Због циља пројекта у оквиру ког је спроведено ово истраживање, од посебне важности су били одговори испитаника и испитаница на питања која су се односила на самопроцену знања и вештина о теми, способности и могућности да се у конкретним ситуацијама помогне, а посебно на став о томе да ли школа треба да се бави овом темом, те шта су потребе школског особља, као и ученика и ученица. Резултати самопроцене су слични подацима добијеним у другим истраживањима (Попадић и Кузмановић, 2013). Иако један број школских професионалаца има сасвим солидна знања, више од половине процењује их као делимична, а добар део и као недовољна, што је простор за унапређење, посебно када је реч о сексуалном злостављању током забваљања младих.

Као и у другим већ помињаним истраживањима у Србији (Попадић и Кузмановић, 2013; Териман и сар., 2015; Богавец и сар., 2015) и резултати овог указују на то да се млади најчешће не обраћају својим наставницима и наставницама и другом школском особљу у ситуацијама када су изложени насиљу. Вршњаци, а потом чланови породице, уживају веће поверење деце и младих када је реч о овом и сродним проблемима (Попадић и Кузмановић, 2013; Богавец и сар, 2015), иако велики број њих не разговара ни са ким о томе и покушава да игнорише проблем у нади да ће нестати (Кузмановић и сар., 2019). Наши подаци говоре да сазнања наставника о искуствима дигиталног злостављања у истом проценту потичу од обраћања жртава, као и од обраћања њихових другова и другарица, што на још један начин потврђује значај вршњака и њихове добре информисаности о позитивним облицима реаговања. Истовремено, родитељи ретко комуницирају о овим проблемима са представницима школе, што би требало променити.

Охрабрујуће је и то што одговори наших испитаника потврђују да је највећи проценат њих знало и могло да помогне у конкретном случају, што је знатно више него што показују резултати других истраживања (Попадић и Кузмановић, 2013). Истовремено,

овај податак могао је да буде резултат специфичних, већ помињаних карактеристика узорка, те не би требало искључити додатне интервенције и подршку унапређењу знања и вештина, кроз реализацију овог пројекта, али пре свега као системски одговор.

Имајући у виду то да је најчешћи начин помоћи било упућивање ученика или ученице на друге релевантне актере у школи, унапређивање знања и вештина, као и изградња интерсекторске комуникације у заједници, требало би да су интервенције посебно усмерене и доступне стручним сарадницима и сарадницама као и тиму за заштиту од злостављања. Добро познавање унутрашњих процедура, такође је један од начина унапређења деловања, као и иницирање општих превентивних активности усмерених на све ученике и ученице школе, са посебним фокусом на одељењске старешине, што може бити унапређено и реализацијом овог пројекта, као и бољом дистрибуцијом постојећих садржаја о овде разматраним темама (Грујић, 2015; Кузмановић и сар., 2016; EIGE, 2017; 2018; Игњатовић и Илеш, 2018; Игњатовић, Илеш и Делибашић, 2018; Игњатовић, 2018; Кузмановић и сар., 2019; Врањешевић и сар., 2020).

Позитивно је и то што подаци из нашег истраживања говоре да је у највећем броју конкретних случајева жртва добила подршку, то што су сви покренути васпитно-дисциплински поступци имали за епилог санкције, као и то што су овакве ситуације искоришћене за информисање ученика о теми и за унапређење превентивног рада у школи.

Охрабрује и то што велика већина испитаника сматра да теме овог истраживања и пројекта треба да буду садржај њиховог рада са ученицима и ученицама у школи, без обзира што се истичу и други услови, што је слично резултатима сродних истраживања (Попадић и Кузмановић, 2013; Ћериман и сар., 2015; Богавац и сар., 2015). Ипак, треба имати у виду и то да сваки десети питани не дели такво мишљење, што може да буде посебно лоше када се ради о специфичним улогама које просветни радници имају, попут одељењских старешина, чланова тима за заштиту од злостављања или стручних сарадника.

И поред добрих самопроцена испитаника о знањима о испитиваној теми, значајан проценат је и оних који сматрају да имају слабо или сасвим просечно знање, што јасно указује на потребу интервенције. То је појачано податком да тек мали проценат испитаних наводи да је активно укључено у превентивне мере које се спроводе у школи у вези са овом појавом. Очекивано, већина истиче потребу за додатним стручним обукама и корисним едукативним материјалима, али и потребу да имају информације о контакт особама у свим релевантним службама, као и да се унапреди мултисекторска сарадња у коју би школа била активно укључена, важна кад год се деси конкретан случај родно заснованог насиља. Слично је и када је реч о потребама младих, према проценама њихових наставника и школског особља. Ипак, истиче се и значај вредносног система друштва, што потврђује да би интервенције требало да буду усмерене на већи број актера унутар и изван школе, на више нивоа, али пре свега да би било важно да су системске природе, а не (само) факултативне.

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Дигитализација утиче на цело друштво, а посебно су јој изложене и у њој активно учествују младе генерације, продубљујући међугенерациски јаз у знањима, вештинама и размени са својим родитељима, и још више са наставницима и наставницама. Сва истраживања спроведена у нашем контексту потврђују велику изложеност деце и младих ризичном понашању у дигиталном простору, укључујући дигитално насиље, која се повећава с узрастом, с тим што се средњошколци понашају безбедније од млађих. Ни родитељи ни наставници немају добар увид о томе чему су деца и млади изложени и шта раде у дигиталном простору.

У Србији до сада **није било** истраживања дигиталног насиља које се фокусира на родно засновано и сексуално насиље међу младима, односно у њиховим емотивним партнерским односима. Иако карактеристике нашег узорка испитаника и испитаница и начин испитивања не омогућавају генерализацију резултата, они пружају почетно сагледавање стања и омогућавају извођење низа закључака и препорука, релевантних за спровођење овог пројекта, али и за даље, продубљено деловање, и на нивоу појединаца у школском систему и на нивоу система.

Ставови професионалаца о очекиваном понашању девојчица и дечака у школском контексту показују умерено присуство родних стереотипа. Охрабрује то што велика већина испитаника сматра да је потпуно неприхватљиво оправдавање родно заснованог, дигиталног и сексуалног насиља у емотивним партнерским односима младих. Међутим, они би требало да унапреде знања о родној природи и динамици тог насиља, како би боље разумели позицију жртве, као и о томе како млади стичу знања о сексуалности. Имајући у виду да су наведене теме релевантне за децу и младе, школа би морала да постане њихов извор, односно место на коме се оне стичу, разматрају и преиспитују кроз школске програме и садржаје и у комуникацији са наставницима и наставницама.

Много је више оних испитаника који немају сазнања о конкретном искуству ученика и ученица из њихових школа о различитим облицима родно заснованог насиља. Због тога, они нису сигурни у то колико поверења имају млади у њих када је у питању обраћање и тражење помоћи у конкретним ситуацијама злостављања. Друга истраживања јасно указују на то да наставници нису избор за поверавање и тражење помоћи.

И наше истраживање потврђује велике родне разлике у искуствима девојака и младића када је реч о свим специфичним облицима дигиталног родно заснованог и сексуалног насиља у њиховим емотивним односима. Према сазнањима професионалаца који су узели учешће у овом истраживању девојке су много чешће изложене насиљу, укључујући и оне облике који су више јавно излажући, опаснији и штетнији. Родна асиметрија у изложености насиљу праћена је родним разликама у штетним ефектима таквог искуства на жртву. И вршњаци су погођени штетним ефектима таквог насиља, чешће када су му изложене девојчице, а многи од њих, према сазнањима наставника, нису знали шта би у таквим ситуацијама требало урадити, док су неки то сматрали шалом и учествовали у ширењу недозвољених материјала.

Већина испитаних процењује да су им знања о овој теми делимична и недовољна, посебно када је реч о сексуалном насиљу (у дигиталном и реалном простору). Млади им

се ретко обраћају у конкретним ситуацијама насиља, а сазнања стижу и преко школских другова и другарица, што потврђује значај њихове добре информисаности и едукације. Родитељи су врло ретко извор ових информација, што би требало променити. Најчешћи начин помоћи било је упућивање ученице или ученика на друге релевантне актере у школи, што такође потврђује значај систематског унапређења унутрашњих ресурса у вези са овим темама. Позитивно је то што подаци говоре да је у највећем броју конкретних случајева жртва добила подршку, али и то што су такве ситуације искоришћене за информисање ученика у сврху превенције овог насиља.

Велика већина испитаника и испитаница сматра да теме овог истраживања и пројекта треба да буду садржај њиховог рада са ученицима и ученицама у школи, иако је актуелно мали проценат њих укључен у превентивне мере које се спроводе у школи. Стручно усавршавање, едукативни материјали, контакт особе у свим релевантним службама и унапређене мултисекторске сарадње наводе се као кључне потребе школског особља. Они сматрају да су потребе младих у вези са овом темом едукација, доступни материјали, подизање свести и промена ставова читавог друштва.

Наш је закључак да су ове интервенције потребне, усмерене на кључне актере унутар и изван школе, на више нивоа, као и то да треба да су системске природе, што нас доводи до следећих препорука.

Препоруке за наставнике и наставнице

Потребно је систематски подстицати свест наставника и наставница и другог школског особља о улози школе у превенцији и решавању проблема дигиталног родно заснованог насиља у партнерским односима младих (без обзира да ли се оно дешава у школском окружењу), али и о значају родне равноправности и елиминацији свих врста родних стереотипа и предрасуда.

Опремити школске професионалце неопходним знањима и вештинама за рад са ученицима и ученицама на сензибилисању и развијању свести о облицима овог насиља и његовим негативним последицама, о томе да је оно забрањено, о искључивој одговорности онога ко га практикује или учествује у његовом ширењу, али и за рад на промени норми и вредности у односу на питања родне равноправности, ненасилне комуникације, одговорних емотивних партнерских и сексуалних односа, уз оснаживање младих, а посебно девојака, да се суспротставе стереотипним друштвеним моделима.

Унапредити познавање механизма и начина за препознавање, пријављивање и реаговање на појаву сваког облика насиља, укључујући дигитално сексуално и родно засновано насиље у емотивним везама младих, и активно информисати ученике (у оквиру сваке улоге коју имају школски професионалци) коме могу и треба да се обрате за помоћ, укључујући и охрабривање да не буду пасивни посматрачи таквог насиља.

Препоруке за школе

Обезбедити да информисање и обучавање наставника и наставница, као и ученика и ученица, али и родитеља, о свим релевантним темама (од родне равноправности, сексуалних и репродуктивних права и здравља, до родно заснованог насиља, дигиталне безбедности и превенције дигиталног сексуалног и родно заснованог насиља у емотивним везама младих) буде планирано и систематски спровођено, у оквиру редовних и изборних школских предмета и факултативних активности у којима учествује школа.

Радити на успостављању позитивне школске климе и културе, јасних правила и процедура, које се односе на све актере у школском окружењу, а које одговарају на потребе ученика и ученица да буду безбедни у реалном и дигиталном простору, уважавајући њихове специфичне карактеристике и својства, укључујући полне/родне разлике, подстицати поверење ученика и охрабрити их да се обраћају за помоћ. То значи да треба одговорити на потребу школског особља да компетентно делује и реагује.

Систематски развијати размену информација и сарадњу између школе и родитеља, као и између школе и свих релевантних институција и организација у заједници (обезбедити директне контакте, односно контакт особе), у превенцији и заштити ученика од свих видова насиља, укључујући дигитално родно засновано и сексуално насиље у емотивним везама младих.

Препоруке за надлежно министарство и доносиоце одлука о јавним политикама

Осигурати ресурсе за свеобухватан, одржив и континуирани професионални развој општих дигиталних компетенција школских професионалацаца и професионалки, као и системске мере за јачање капацитета образовноаспитних установа за преузимање важн(и)је улоге у процесу развоја знања, уверења и компетенција ученика о питањима родне равноправности, људских права жена, сексуалних и репродуктивних права и здравља младих, као и о питањима безбедности, превенције и заштите од свих облика родно заснованог насиља, укључујући дигитално родно засновано и сексуално насиље у емотивним везама младих, у складу са међународним стандардима и обавезама које је преузела Република Србија.

Обезбедити да програм формалног, базичног образовања наставног кадра, као и стручних сарадника, садржи све помињане релевантне теме, како би они могли да разумеју и активно делују у превенцији и сузбијању свих форми родно заснованог насиља у контексту заштите права и најбољег интереса детета, сагласно са свим међународним стандардима и обавезама које је држава преузела.

Подстицати истраживања и развој знања у вези са свим овде помињаним релевантним темама, како би се унапредило информисање јавности и омогућила промена свести, укључујући елиминацију родних стереотипа и предрасуда, у чему би медији такође морали да имају значајну улогу.

Унапредити законску заштиту од свих облика родно заснованог насиља у реалном и дигиталном простору, као и капацитете полицијских и правосудних органа за откривање, реаговање и процесуирање таквих дела, укључујући развој алата за праћење ефикасности и делотворности поступања и побољшано разврставање података о преваленцији и штетности таквог насиља, који укључују и информације о полу/роду жртве и учиниоца, и односу између њих, како би се на бази података развијале јавне политике, укључујући и политике у образовању, као и индикатори за мерење ефеката интервенција.

Коришћена литература

Богавац, Љиљана, Оташевић, Станислава, Цуцић, Викторија и Попадић, Душица (2015). *Прва национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији*. Београд: Инцест траума центар, доступно на: <https://bit.ly/2zaQGVM>

Врањешевећ, Јелена, Борислава Максимовић, Биљана Лајовић, Јасмина Николић, Марина Бунчић, Гордана Чукурановић, Мирјана Тркуља, Смиљана Грујић, Невенка Крагуљац, Весна Радуловић, Златица Јовић (2020). *Ка сигурном и подстицајном школском окружењу – Водич за школе*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, доступно на: <https://uni.cf/3aLcqEj>

Вуксановић, Немања (2019). Карактеристике наставног особља у образовном систему Србије: Анализа зарада, родне заступљености и старости наставника по образовним нивоима, у: Малицан Винкић, Д. (ур). *Програм за креирање образовних политика на основу података и резултата истраживања*. Београд: Тим за социјални укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, доступно на: <https://bit.ly/2YCWami>

Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) (2020). *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA*. Strasbourg: Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence Council of Europe, доступно на енглеском језику на: <https://bit.ly/2W7dkWz>

Грујић, Смиљана (ур.) (2015). *Приручник за превенцију родно заснованог насиља*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и УНИЦЕФ, доступно на: <https://bit.ly/2y8tdnz>

Ђан, Аурелија и Наташа Јовановић (2011). *Препознај насиље у партнерским односима – Водич за младе*. Нови Сад/Београд: Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова и Аутономни женски центар, доступно на: <https://bit.ly/3f2LrHR>

European Institute for Gender Equality (EIGE) (2017). *Cyber violence against women and girls*. Vilnius: European Institute for Gender Equality, доступно на енглеском језику на: <https://bit.ly/3f0u8af>

European Institute for Gender Equality (EIGE) (2018). *Gender equality and youth: opportunities and risks of digitalisation*. Vilnius: European Institute for Gender Equality, доступно на енглеском језику на: <https://bit.ly/2Sim36Y>

European Women's Lobby (EWL) - Observatory on violence against women (2017). *#HerNetHerRights – Mapping the state of online violence against women & girls in Europe*. Brussels: European Women's Lobby, доступно на енглеском на: <https://bit.ly/3eYbYpv>

Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, доступно на: <https://bit.ly/2yXAd6D>

Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/2016, доступно на: <https://bit.ly/3bN5sjx>

Игњатовић, Тања (ур.) (2018). *Зашто и како о теми родно заснованог насиља у школском програму у средњим школама?* Београд: Аутономни женски центар, доступно на: <https://bit.ly/2yUB7kk>

Игњатовић, Тања и Марина Илеш (ур.) (2018). *Одговор образовно-васпитних институција на родно засновано насиље и насиље у породици – Збирка стручних текстова.* Београд: Аутономни женски центар, доступно на: <https://bit.ly/2Yg8NDV>

Игњатовић, Тања, Марина Илеш и Андреа Делибашевић (ур.) (2018). *Нулта толеранција на родно засновано насиље – Приручник за укључивање тема родне равноправности и родно заснованог насиља у наставу и васпитне активности средњих школа.* Београд: Аутономни женски центар, доступно на: <https://bit.ly/2KO8aJv>

Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019. доступно на: <https://bit.ly/3bQapba>

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, *Службени гласник РС*, *Међународни уговори*, бр.12/2013, доступно на: <https://bit.ly/2yc74EX>

Кузмановић, Добринка, Биљана Лајовић, Смиљана Грујић и Гордана Меденица (2016). *Дигитално насиље – превенција и реаговање.* Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Педагошко друштво Србије, доступно на: <https://bit.ly/2W73cNs>

Кузмановић, Добринка, Зоран Павловић, Драган Попадић и Тијана Милошевић (2019). *Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији: резултати истраживања Деца Европе на интернету.* Београд: Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, доступно на: <https://bit.ly/35dbzLs>

Кузмановић, Добринка, Весна Златаровић, Наташа Анђелковић и Јелена Жунић-Цицварић (2019). *Деца у дигиталном добу - Водич за безбедно и конструктивно коришћење дигиталне технологије и интернета.* Ужице: Ужички центар за права детета, доступно на: <https://uni.cf/2yUBjA4>

Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010, доступно на: <https://bit.ly/35jekLd>

Попадић, Драган и Добринка Кузмановић (2013). *Коришћење дигиталне технологије, ризици и заступљеност дигиталног насиља међу ученицима у Србији.* Београд: Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, доступно на: <https://bit.ly/3bNLxB4>

Стојановић, Бобан (2019). *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији: 2019.година*, Београд: Кровна организација младих, доступно на: <https://bit.ly/2Yf9gGj>

Ђериман, Јелена, Нађа Духачек, Ксенија Перишић, Марина Богдановић и Даша Духачек (2015). *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*. Београд: Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука, Универзитет у Београд и УНИЦЕФ, доступно на: <https://bit.ly/3cYhxTb>

УНИЦЕФ (2016). *Истраживање о нивоу свести о потенцијалним интернет ризицима и злоупотребама међу родитељима деце узраста од 8 до 17 година*. Београд: УНИЦЕФ, доступно на: <https://bit.ly/3bOnmCm>